

Революційні та реформаційні процеси сучасності

Ф. Г. Турченко

УКРАЇНЬКА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ У КОНТЕКСТІ АНТИТОТАЛІТАРНИХ РЕВОЛЮЦІЙ КІНЦЯ 80-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Крах комуністичних режимів у країнах Центрально-Східної Європи у 80-х роках ХХ століття супроводжувався глибокими політичними і соціально-економічними перетвореннями, що увійшли в історію як анти тоталітарні демократичні революції. В результаті, змінився соціально-економічний і політичний лад, утвердилася ринкова економіка і багатопартійна система, до влади прийшла нова політична еліта, яка керується сучасними ідеологічним орієнтирами. Зникли символи недавнього минулого і пам'ятники місцевим і зарубіжними комуністичним вождям. Натомість з'явилися нові, які відбивали національні історичні традиції. У більшості цих країн комуністичні "плакальники" за тоталітарним минулим опинилися на маргінесі політичного життя. Як наслідок цих трансформацій, за порівняно короткий час життя у наших західних сусідів піднялося на якісно вищий рівень. У цьому переконалося багато жителів України, які в останні роки відвідали колишні європейські держави соціалістичного табору. Ці держави добилися істотного зростання матеріального благополуччя своїх громадян: вони вже стоять на порозі входження до клубу країн "золотого мільярду". Ставши членами НАТО, вони забезпечили свою територіальну цілісність і національну безпеку.

У цьому контексті виникає питання, наскільки трансформація українського суспільства відповідає європейським стандартам, чи підпадає розпад СРСР і проголошення в 1991 р. незалежності України під поняття "революція"?

Ми не прагнемо дати вичерпну відповідь на це питання. І не тому, що воно складне і шукати відповіді на нього доводиться за лаштунками подій. Просто в рамках однієї статті зробити це неможливо. Нашою метою буде спроба окреслити загальні обриси проблеми, використавши для ілюстрації приклади з історії Запорізької області – однієї з типових областей південно-східного регіону держави.

Без сумніву, завоювання незалежності, перехід до ринкового господарювання й утвердження в суспільстві багатопартійності і політичного плюралізму були подіями революційного значення. Від так званої "морально-політичної єдності" радянського народу на комуністичній платформі, яка підтримувалася з допомогою грубого насилля, не залишилося й сліду. Остаточну крапку на минулому було поставлено 1 грудня 1991 р., коли 90,66% мешканців Запорізької області – повноправних громадян молодшої держави, на Всеукраїнському референдумі підтвердили Акт проголошення незалежності України. Проти незалежності проголосувало лише 7,5% з числа тих, хто прийняв участь в референдумі [1]. Як і в інших регіонах держави, у Запорізькій області почали розгортати свою діяльність політичні партії, пропонуючи населенню своє бачення дальшого розвитку держави і місця в ній регіону. Як і слід було чекати, це бачення було неоднаковим, що відбивало реальний політичний плюралізм, який утверджувався в суспільстві після завоювання ним громадянських свобод.

Але демократичні революції в Європі привели не лише до політичних і соціально-економічних перетворень: вони, як зазначалося вище, супроводжувалися істотними підвищенням рівня і якості життя. Саме покращення життєвих стандартів чекала від ліквідації комуністичного режиму в СРСР більшість жителів України, яким остогиділи пусті прилавки і довгі черги за

найнеобхіднішим. Поряд (і у зв'язку) з цим, усі, хто голосував на Всеукраїнському референдумі за незалежну Українську державу, розуміли, що висловлюються за ліквідацію наслідків колоніального/напівколоніального минулого України в національно-культурному і духовному житті, за підвищення статусу української мови, за національне відродження.

Якщо підходити з такими критеріями, то зміни, що відбулися в Україні після розпаду СРСР і проголошення незалежності, назвати революцією важко. Очікування багатьох мешканців регіону, пов'язані з незалежністю, не виправдалися. Особливо тієї, досить численної їх групи, яка 1 грудня 1991 р. проголосувала за незалежність тому, що була впевнена, впевнена, що це негайно змінить життя на краще. Вони голосували “шлунком”. Те, що відбулося невдози після проголошення незалежності, шокувало їх. Економічний обвал, шалена інфляція, припинення роботи підприємств, масове безробіття, довготривалі затримки з виплатою заробітної плати, розкол суспільства на величезну, несподівано збіднілу більшість, поставлену на грань фізичного виживання, і раптом збагатила меншість, інші драматичні метаморфози пострадянської доби стали для жителів регіону важким екзаменом на вірність самостійницькому вибору і принципам демократії.

Розчарованими виявилися й ті, хто розглядав проголошення незалежності України через призму національно-демократичної парадигми.

Ці обставини наклали відбиток на настрої наших земляків, зокрема, на їх оцінку змін, які відбуваються в суспільстві в умовах незалежності.

Можна виділити три точки зору на розпад СРСР і проголошення незалежності, які репрезентують різні ідеологічні лінії, а відтак, групи політиків і населення (електорату).

Першу групу репрезентують ті політичні партії і їх електорат, оцінка сьогодення і перспектив на майбутнє яких визначається ностальгією за минулим. Недавнє “доперебудовне” минуле, коли радянський режим за рахунок надходжень від експорту нафти і природного газу (за так звані “нафтодолари”) зумів на деякий час забезпечити населення дешевим продовольством і ширпотребом, стало здаватися ідеалом благополуччя. Чомусь згадується саме цей відносно благополучний період радянської історії – 60-70-ті роки ХХ ст., а не попереднє довоєнне і післявоєнне лихоліття, голодомори і сталінські репресії. Це не зовсім нормально, коли частина суспільства шукає ідеал у минулому (при тому, в окремому, не зовсім типовому його періоді), але це реальність пострадянської доби, яка визначає політичні симпатії і антипатії населення. Люди у минулому більше схильні згадувати світлі сторінки своєї біографії.

До цієї групи в перші роки незалежності відносилися прихильники комуністів та інших лівих партій України (головним чином Прогресивно-соціалістичної), а також маргінальних політичних об'єднань проросійської орієнтації типу “Союзу”, “Русский блок” (наприкінці 90-х років ще і “ЗУБР”) і організацій, що знаходяться під їх впливом. Цих людей об'єднує прагнення до відновлення у тій чи іншій формі становища, яке було до розпаду Радянського Союзу і проголошення незалежності. Вони відкидають європейський вибір України і добиваються державного статусу російської мови.

Електоральна база зазначених партій в регіоні досить широка. Їх ядром служить ті 7,5% жителів Запорізької області, які проголосували 1 грудня 1991 р. проти Акту проголошення незалежності України. Але, звичайно, не лише вони. В умовах економічної розрухи, інфляції, масового безробіття і різкого зниження життєвих стандартів населення, його незадоволення супроводжувалося сильним спалахом ностальгії за минулим. Цим скористалися лідери зазначених вище партій. Вони пропонують народу прості й привабливі, хоча абсолютно нереальні гасла. Щоб повернути життя на краще, говорять вони, необхідно відновити СРСР і соціалістичний лад з його централізованим управлінням, державно-колгоспною економікою і централізованим розподілом матеріальних благ. Це гарантує дешеві товари, безплатну освіту, доступне медичне обслуговування і соціальну стабільність. Про те, що такий сценарій розвитку неможливий і сама спроба його реалізації приведе до відновлення тоталітарного політичного режиму і супроводжуватиметься масовими репресіями – вважається за краще не говорити.

Світогляд цієї частини населення визначається заскорузлими реліктами імперської великодержавності. Вони до цього часу перебувають у полоні міфу про “змову” імперіалістичних розвідок, у своїй діяльності опиралися на “агентів впливу” зарубіжних країн у партійно-державному апараті СРСР. Саме за допомогою цих “імперіалістичних агентів”, за глибоким переконанням представників цього сектора місцевого електорату, був спровокований розпад Радянського Союзу, реставрація капіталізму, а самі ці “агенти” стали новою владою на пострадянському просторі.

На початку 90-х років теорію “змови” в Запоріжжі активно пропагував Б.І. Олійник – відомий український радянський поет, який напередодні розвалу СРСР був віце-головою Палати

Національностей Верховної Ради СРСР. У своїй книзі "...И увидел я другого зверя" или два года в Кремле", опублікованій наприкінці 1992 р., він відмовляється пояснювати розпад СРСР за законами логіки: "...Многое из происходившего и происходящего у нас необъяснимо на уровне материалистическом, то есть привычной обиходной логикой". Відповіді він пробує знайти ...у підступах Сатани, який "безбоязненно послал исчадие свое [не важко догадатися, кого персонально мав на увазі автор. – Ф.Т.] на грехопадшую землю" [2, с.70-71]. Від таких узагальнень у здивованого читача, який звик сприймати навколишній світ відповідно до принципів раціоналізму, перехоплювало дух. Правда, коли справа стала доходити до конкретики, то ніякого "задзеркального" пояснення подій поету-академіку знайти не вдалося і все у нього звелось до вульгарної теорії імперіалістичної (а в її контексті, католицької) "змови" проти світового соціалізму, СРСР і православної цивілізації. Саме в результаті цієї змови влада на території колишнього Союзу, і, зокрема, України, за переконанням автора, потрапила до рук відступників і переродженців з числа вищої партномеклатури.

Чим далі відходить в історію 1991 рік, тим очевиднішою стає абсурдність легенди про "агентів впливу" і "змову" Заходу проти СРСР, хоча й сьогодні деякі плакальщики за покійною імперією час від часу підкидають запорізькому читачеві цю протухлу ідейку. Місцевий анонім Яша Северний, який приміряє на себе сюртучок епатажного Олеся Бузини, у тижневику "Истеблишмент" нагадав своїм читачам, як самоочевидне, що Радянський Союз "рухнуло, кстати, из-за предательства политической элиты" [3, с.10].

Але бажаючих вірити в цю легенду про "змову" і "зраду" стає все менше. Крах Радянського Союзу був глибоко закономірним, а незалежність, попри всі складності і випробовування, це історичний вибір України. Народний депутат першого скликання О.Ф. Білоусенко вважає що розпад СРСР справді підштовхнув М. Горбачов, але "не "зрадою", у якій його нерідко звинувачують, а навпаки". Горбачов нав'язував народам СРСР новий союзний договір, у якому "права республік зразка 1922 року майже повністю нівелювалися. Ще більша централізація..." [4, с.212]. Прокоментуємо судження про "зраду" також спогадами колишнього начальника УВС Запорізької області генерала М.В. Тищенко. На наше запитання – "Перед заколотом ГКЧП і після заколоту, вже в умовах незалежної України серед частини партійної еліти були переконання: все, що трапилося в СРСР – це змова імперіалістів, що на вербували в СРСР "агентів впливу" і діють через них. Яка Ваша думка щодо цієї версії?", він відповів: "Все це елементи безглуздої пропаганди. На той час партія себе вже незворотно скомпрометувала, втратила довіру і вплив. За таких обставин інших наслідків очікувати було марно" [5].

Говорити про якісь чіткі і усталені політичні погляди прихильників теорії "змови" і "зради" не доводиться. Взагалі, вони не переймалися питанням про теоретичні постулати марксизму і великодержавності: для них "світлим майбутнім" стало недавнє минуле, в якому держава забезпечувала своїх громадян мінімумом необхідного для життя і якого вони були позбавлені в умовах незалежності. У цьому "світлому минулому" існував Радянський Союз, при владі була КПРС, а значить лише комуністи й усі ті, хто закликає відновити СРСР, зможуть повернути добробут і благополуччя.

Вибори до Верховної Ради і місцевих рад у Запорізькій області, які декілька разів проводилися після проголошення незалежності, продемонстрували досить сильні позиції сил реваншу в регіоні. Так, 29 березня 1998 р. на виборах до Верховної Ради України по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу в Запорізькій області Компартія України, Прогресивно-соціалістична партія України, Партія "Союз" в сумі одержали близько 40% голосів. На наступних парламентських виборах, які проходили 31 березня 2002 р. ці партії, а також "Русский блок" і "ЗУБР" у сумі також одержали близько 40% голосів. Найчисленнішими фракціями в органах місцевого самоуправління були представлені комуністи. Область входила у так званий "червоний пояс" України.

Таким чином, частина того населення регіону, яке 1 грудня 1991 р. проголосувала за незалежність України, під впливом різних обставин, головним чином погіршення економічного становища, відійшла від своєї попередньої позиції. Цих, переважно літніх людей, ми часто бачимо на комуністичних мітингах і демонстраціях під червоною прапорами і російськими триколорами, з портретами Леніна й Сталіна. Вони справляють враження організованої сили, але їх чисельність постійно зменшується – охочих йти до них серед молоді регіону не спостерігається. Вони називають себе інтернаціоналістами, хоча в їх середовищі (принаймні, у Запоріжжі) не можна почути жодного українського слова. Їх "інтернаціоналізм" має суто російське забарвлення. Погляди цих людей широко висвітлюють (і пропагують!) деякі регіональні газети і телеканали. Їх довгий час підтримувала місцева влада. Це не випадковість. Усі структури місцевої влади були заповнені колишніми партапаратниками, які мислили категоріями

політичного реваншу. “В свое время была допущена ошибка: ее необходимо исправить”, – говорив 1994 р. у приватній розмові представник Президента в одному з раніше багатих (за радянськими стандартами) районів області.

На діаметрально протилежних політичних позиціях перебуває також досить згуртована група населення, що підтримує українські партії і політичні групи національно-демократичної, національно-ліберальної і національно-радикальної орієнтації. Майже всі вони вийшли з Руху, Української республіканської партії і її попередниці – Української Гельсінської спілки, Демократичної платформи в КПРС, “Товариства української мови ім. Т.Г. Шевченка, “Меморіалу”, екологічних об’єднань та інших “неформальних груп”. Саме вони під час “перебудови” очолювали демократичний рух і були послідовними прибічниками відновлення в тій чи іншій формі державного суверенітету України, роздержавлення народного господарства і впровадження ринкових засад економічного життя. Українські національні партії виходили з того, що СРСР був державою імперського типу з антинародним тоталітарним режимом. За переконанням їх членів період “застою” знаменував гостру кризу цього режиму, а “перебудова” була спробою вийти з неї шляхом косметичних змін. Коли ця спроба зазнала провалу, в Радянському Союзі наприкінці серпня 1991 р. відбулася антикомуністична революція. В Україні вона набула національно-демократичного характеру. Саме як революцію характеризував проголошення незалежності України у своєму виступі перед депутатами Запорізької міськради 23 серпня 1991 р. голова міської організації Руху, депутат облради К. Лямцев [6].

Так тоді думали багато учасників демократичного руху. Правда, ці ілюзії швидко розвіялися. Бо якщо обкоми і райкоми опечатувалися за вказівками колишніх партапаратників – вчорашніх послідовних противників незалежності, а у цій операції брали участь кадебісти, то це було схоже на якусь карикатуру на революцію, а не радикальний політичний переворот. Хоча раптом зникла, як тепер вже нікому непотрібна, масова, або, як говорив Дж. Оруелл у своєму романі-антиутопії “1984”, “зовнішня” партія, натомість, “внутрішня” партія – номенклатурна партійна еліта і тісно пов’язані з нею представники репресивних органів, залишилися практично незайманими. Там продовжували служити люди, які ще недавно розроблялися плани боротьби з місцевими “неформалами”. Колишнім партпрацівникам зарахували стаж роботи в партапараті, що давало право на пристойну пенсію. Ті з них, що залишилися без роботи, перевели дух і почали налагоджувати нові зв’язки. Перш за все, прийшли на допомогу друзі, з якими пов’язаний багаторічною дружбаю ще з часів роботи в комсомольському чи партійному апараті. Врешті-решт, залишилися родичі, близькі. Їм можна довіряти, на них можна покластися. У Запоріжжі знають безліч прикладів того, як ще спільна робота у комсомольському, партійному чи державному апараті, або родинні зв’язки визначали політичну кар’єру багатьох чиновників нової формації. Формувалася кланова система: компанія давніх друзів, які колись разом починали службову кар’єру, “витягували” один одного “наверх” у випадку успіху котрогось з них. У результаті на керівні посади стали підбирати не за принципами компетентності, а за протекціоналізмом, за належністю до старої номенклатури чи специфічного нового клану. “Чужих”, незнайомих, а особливо інакше налаштованих ідеологічно до цього середовища не пускали.

Взагалі, жоден політичний проект, який пропонували демократи наприкінці 80 – поч. 90-х років суспільству, не був реалізований. Не знайшла підтримки національно-демократична програма, яку пропонував суспільству Рух. Подібні програми більш-менш успішно впроваджувалися в посткомуністичних країнах Центрально-Східної Європи. В Україні вона також мала відносно широку суспільну базу. Не була проведена радикальна декомунізація суспільства з люстраціями, розвінчанням політичних міфів комуністичної доби і глорифікацією національного пантеону борців за незалежність України. До цього, зокрема, закликали члени Української Республіканської партії та інші національно-патріотичні сили.

Розвиток ринкових відносин пішов по шляху “тіньової”, по суті, криміналізованої приватизації й олігархізації економіки, а робітники та інженерно-технічні працівники виявилися не спроможними створити ефективну противагу цьому процесу. На підприємствах не були створені незалежні профспілки, чого добивалися анархо-синдикалісти та інші прихильники незалежних спілок, а стара профбюрократія й адміністрація продовжувала контролювати трудові колективи. Найбільше демократів регіону вразили дві обставини: той факт, що після проголошення незалежності владні функції у Запорізькій області виконували ті ж люди, які ще недавно запекло боролися проти незалежності і переслідували її прихильників, а також те, як спритно ці люди (“партія влади”) стали оволодівати самостійницькою риторикою. Останнє на деяких легковірних подіяло обнадійливо і заспокоїливо. Тільки пізніше вони зрозуміли, що стали жертвами політичного шулерства. У святе для українців поняття “незалежність” номенклатура вклала свій

власний, далекий від патріотизму, суто егоїстичний зміст. За структурою влади і політичним устроєм незалежну Українську державу вона сприймала як зменшену копію колишнього СРСР, або як частину великого материка, що несподівано розколовся на декілька великих шматків, які чомусь стали називати незалежними республіками. Все на цих територіях залишалося так, як було і раніше, навіть тріщини між ними були якісь несправжні – адже кордони проводилися лише на карті. Тому, коли йдеться про ідеологічні принципи, якими керується “нова-стара” влада, даремно шукати серед них такі, що зазвичай характеризують державних службовців незалежної держави: відданість своєму народу, конституційному ладу, пріоритет загальнонаціональних інтересів перед будь-якими іншими. На першому місці стоять особисті і групові інтереси. Тією мірою, якою незалежність буде їх забезпечувати, такою ж мірою вони будуть захищати цю незалежність. Звичайно, є виключення. Але ми говоримо про тенденцію. Досить точно її охарактеризував М. Рябчук: “Не виключаючи певних “патріотичних” чи, навіть, “націоналістичних” інтенцій в окремих представників комуністичної номенклатури, все ж наважусь стверджувати, що її “самостійництво” має у принципі не етнічний, тобто не національний, і навіть не державницький характер, а – передусім кланово-корпоративний” [7, с.135]. Півдня України, зокрема Запорізького краю, ці слова київського дослідника стосуються більше, ніж будь-якого іншого.

Називати після такого повороту подій проголошення незалежності України революцією демократи вже не наважуються. Ставало очевидно, що боротьба буде продовжувалася.

У цій боротьбі українські національні партії більш-менш твердо і послідовно обстоюють європейський вибір України, її демократичний розвиток, реформування економіки, національно-культурне відродження, виступають проти надання російській мові статусу другої державної, у чому вбачають спробу остаточно витіснити її із вжитку. Чисельність і вплив прихильників цих партій в Запорізькій області обмежені. За орієнтовними оцінками на початку 90-х років їх електорат не перевищував близько 30% виборців. В умовах економічних труднощів першої половини 90-х років вплив демократів зменшився. На парламентських виборах 1998 р. у Запорізькій області за Народний Рух України, Українську Національну Асамблею, Партію “Реформи і Порядок”, Республікансько-християнську партію, Партію захисників Вітчизни проголосувало трохи більше 10% виборців. Через чотири роки ситуація не змінилася. На виборах 2002 р. за два політичних блоки, які об’єднали ці партії – “Блок Віктора Ющенка “Наша Україна” і “Виборчий блок Юлії Тимошенко” – віддали свої голоси ті ж 10% виборців Запорізької області. Але, якщо врахувати голоси, подані за демократів по мажоритарних округах, то виявиться, що їх підтримує до чверті виборців Запорізької області.

Між цими двома політичними групами з відносно чіткими позиціями знаходиться третя група населення області, представники якої приймають незалежний статус України, підтверджений абсолютною більшістю її громадян у грудні 1991 р., але проникнуті ностальгічними почуттями за відносно благополучним радянським минулим. Їм одночасно хочеться, щоб Україна була незалежною – але щоб це ніяким чином не ускладнювало їх життя, щоб політична система була багатопартійною – але без радикальних партій, щоб економіка ринковою – але ціни регульовані і життєві стандарти, принаймні, не нижчими, ніж в радянські часи. Вони не дуже хочуть, щоб змінювалося мовно-культурне середовище й ідеологічні символи, які прийшли з радянської епохи. Це та частина жителів області, яку ностальгуюча за часами радянського “застою” компартійна номенклатура Запорізької області називала наприкінці 80-х років “смиренною” і на підтримку якої орієнтувалася в роки “перебудови”. Її морально-політичним імперативом стало відоме висловлювання О.О. Мороза: “Не має розуму той, хто прагне відновити СРСР; не має серця той, хто не шкодує за радянським минулим”. Саме на цю категорію населення орієнтувалася в часи Л. Кравчука і Л. Кучми “партія влади”.

Її речники постійно підкреслюють велике значення проголошення незалежності, але не наважуються на характеристику суті політичних і соціально-економічних змін, які відбулися при цьому. За них це зробили науковці, які пропонують версію, яка багато разів була описана в літературі. Суть її полягає у тому, що до на певному етапі кризи радянської системи, коли стало ясно, що вона вичерпала всі ресурси свого існування, а СРСР розвалюється, до оформлення незалежності України прилучився республіканський партапарат – прагматичні місцеві патріоти (“суверен-комуністи”), які протистояли промосковським “інтернаціоналістам” (“імпер-комуністам”). Патріотична частина номенклатурної еліти України вирішила взяти справу унезалежнення республіки і її подальшого розвитку у свої руки. Незалежна Україна постала, таким чином, як результат компромісу між націонал-демократами і прагматично налаштованим сектором партноменклатури, що зрікся марксизму і розпустив компартію. Звичайно, назвати такі події революцією автори підстав не заходять.

На підтримку цієї частини електорату розраховує цілий спектр політиків – від лівих і центристсько-ліберальних, до олігархічних. Для залучення на свій бік виборців вони використовують популістські гасла, хоча відкидають ідею відновлення комуністичної союзної держави й орієнтуються на ринкову економіку.

Якщо проаналізувати результати виборів до Верховної Ради України 1994 і 2002 років, то до третьої групи належало 40-45% виборців Запорізької області. У порівнянні з 1991 р. ця група зменшилася. Частина “смиреної” більшості Запорізької області під впливом складних економічних реалій пострадянського часу стала підтримувати партії тоталітарно-комуністичної і проросійської орієнтації, а після 2002 р. поступово перейшла на платформу Партії регіонів, яка в області займає домінуючі позиції.

Такий “розклад” електоральних симпатій приводить до того, що перемогу на парламентських чи президентських виборах в області можуть розраховувати ті кандидати, які виявляться в змозі залучити під свої знамена першу (умовно: прокомуністичну) і третю (умовно: провладну, або, користуючись термінологією запорізького партапарату перебудовного періоду, “смиренну”) групу виборців.

* * *

Якщо зробити узагальнення, то поведінку електорату регіону, весь подальший розвиток області, неможливо пояснити, виходячи з оцінок проголошення у серпні 1991 р. незалежності України як “національно-демократичної революції” чи міжнародної імперіалістичної “змови” проти радянського ладу і, відповідно, “зради” комуністичної політичної еліти. На наш погляд, для пояснення цього явища більше підходить поняття “незавершена революція”, яке пропонує Микола Рябчук. Без сумніву, те, що відбулося на початку 90-х років в Україні (і в області, зокрема), – це “незавершена революція”. Адже багато з комуно-радянського минулого залишається реальністю сьогодення – і комуністична номенклатура, і її проросійські великодержавні комплекси. Логічним наслідком цього було продовження соціально-політичної конфронтації в суспільстві, яку зазначений автор пропонує називати “холодною громадянською війною”. Це щось середнє між нормальною політичною боротьбою, яка притаманна будь-якому демократичному суспільству, і глибоким громадянським конфліктом. У суспільстві продовжується боротьба, яка, за оцінкою М. Рябчука, “попри безліч нюансів, має два основні виміри: подолання (чи, навпаки, збереження) тоталітарно-комуністичної спадщини і подолання (чи навпаки, збереження) спадщини російсько-колоніальної” [8, с.194].

“Холодна громадянська війна” (як і будь-яка інша війна) не може бути вічною: вона повинна колись завершитися перемогою однієї зі сторін, або їх компромісом на вибудованій обома сторонами спільній платформі.

Час покаже, який варіант буде реалізований в Україні.

Джерела та література

1. Запорізька правда. – 1991. – 6 грудня.
2. Олейник Б. “...И увидел я другого зверя”, или два года в Кремле. – Запорожье, 1992.
3. Яша Северный. Операция “Ы” // Истеблишмент (Запорожье). – 2008. – 10-16 апреля.
4. Білоусенко О. Про час і про себе: документальна розповідь. – Запоріжжя, 2007.
5. Особистий архів автора.
6. Запорізька Січ. – 1991. – 7 вересня.
7. Рябчук М. “Партія хамелеонів”: від олігархічної номенклатури до номенклатурної олігархії // Дилеми українського Фауста: Громадянське суспільство і “розбудова держави”. – К., 2000.
8. Рябчук М. Зона відчуження: українська олігархія між Сходом і Заходом. – К., 2004.

Summary

The article dwells upon the essence of social, political and economical changes taking place in Ukraine after proclaiming its independence in the August 1991. The author rejects the wide-spread conceptions of these changes as: 1) national-democratic revolution, or 2) international imperialistic “conspiracy”. The author supports the point of view of those specialists who considers the events connected with proclaiming Ukrainian independence as an “unfinished revolution”.